

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 63 -

JICCHÁK LURIA ÉS KÖRÉNEK ÚTJAI AZ ISTENHEZ

1. RÉSZ: A VALLÁSGYAKORLÓ

[ISAAC LURIA AND HIS CIRCLE'S PATHS TO GOD

PART 1. : THE RELIGIOUS PRACTITIONER]

VÁG ANDRÁS

vag.andras@gmail.com

„... a nagy egyéniség soha nem illik a valóságba, hanem felülemelkedik rajta, és megtestesít egy ideált, amelynek – éppen őmiatta – helye is lesz ebben a valóságban ...”
(Krasznahorkai László)

Abstract. This study is the first part of a two-part analysis summarising the activities of Isaac Luria in Safed, the best-known figure of Jewish mysticism. In this first part, the author provides an insight into Luria's roles as a religious leader, as an innovative shaper and teacher of Kabbalah, and as a member of the local Jewish community. In doing so, the study shows some details of what he did and how he spent his time during his years in Safed. The study also traces the purposes and messages of the most important rituals and religious customs that Luria introduced to the Safedian Kabbalists. This is on the understanding that Luria not only created, but by all accounts led and practised the rituals himself.

Keywords: Safed, jewish, kabbalah, innovation, rituals, prayer, tikkun

Bevezetés

A 16. sz. második felétől a zsidó közösségekben a kabbala kezd tömegvallássá válni, amiben sokat segített, hogy a Zohár,¹ a zsidó misztika legfontosabb szövegkorpusza és a cfáti (elterjedt nevén Safed) innovációk legfőbb forrása megjelent nyomtatásban. Fontos sajátosság volt az is, hogy a tudós és újtó szellemű rabbik hatására mérséklődött a misztikus tanítások ezoterikus jellege, amiben a cfáti kabbalistáknak kulcsszerepe volt. Ennek a galileai közösségnek a legkreatívabb, legnagyobb hatású gondolkodója *Jicchák Luria* (1534–1572). Életművében és sorsában egyaránt a spirituális kreativitás és a misztika embere, akinek szellemi teljesítményére, tanításaira később „luriánus kabbalaként”² hivatkoznak. Élete történetét, tevékenységeit születésétől fogva legendák kísérik. Jelentőségét legjobban talán az jelzi, hogy a szakirodalom egy része a Kabbala két fő korszakát különbözteti meg: Luria előtti és Luria utáni. A kutatók sokáig elsősorban a luriánus kabbala elméleti oldalára, vagyis a teremtés-magyarázatra koncentráltak. A 20. század második felétől kezdődően jelentek meg gyakrabban olyan publikációk, amelyek a

Opuscula Theologica et Scientifica 2023 1(1): 63-84.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 64 -

korábbiakhoz képest nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a luriánus kabbala gyakorlati oldalának, így az általa bevezetett rítusoknak és a vele kapcsolatos mítoszoknak is.

A tanulmány céljai

Jicchák Luriának kulcsszerepe volt abban, hogy Cfátban a rituális szokások viszonylag rövid idő alatt jelentős mértékben megváltoztak. Az újításokat abból kiindulva kezdeményezte, hogy a kabbalista világmagyarázathoz újfajta spirituális gyakorlatokra volt igény és lehetőség is egyben. A változatlan végső célt – a messiás mielőbbi eljövételének segítését – a korábbiaktól részben eltérő eszközökkel igyekezett – a többi cfáti kabbalistánál együtt – elősegíteni. Ebben a harmónia-teremtő folyamatban Luria nem csak, mint kreatív vezető vett részt, hanem egyben mint saját kabbalájának főszereplője is.

Ebből a meglátásból kiindulva a tanulmánynak három fő célja van. Egyrészt betekintést nyújt Jicchák Luria szerepeibe mint a kabbala innovatív alakítója, tanítója és mint a helyi zsidó közösségi tagja – vagyis részleteket mutat abból, hogy mit csinált, milyen innovációi voltak, mivel töltötte az idejét cfáti éve alatt. Másrészt, ehhez kapcsolódóan felrajzolja a legfontosabb szertartások, szokások és spirituális gyakorlatokat érintő módosítások céljait és üzeneteit, amelyeket nagy valószínűséggel Luria vezetett be a cfáti kabbalistának számára. Ezeket Luria nem csak kezdeményezte, hanem maga is gyakorolta és minden jel szerint vezette is. A tanulmány végül vázlatos képet nyújt a luriánus kabbala hírneves megalkotója spirituális alkatának néhány aspektusáról.

A tanulmányban a bemutatott szertartások, meditációk és tanítások leírásai – néhány illusztrációtól eltekintve – nem térnek ki sem azok bibliai vagy későbbi eredetére, sem Luria elméleti kabbalájára való részletes hivatkozásaira. Ahhoz, hogy viszonylag tiszta legyen a kép arról, hogy ténylegesen mit csinált, miben vett részt, mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a róla szóló írásos beszámolók egy része legendákat is tartalmaz. Nem érint a szöveg olyan rituálékat és szokásokat sem, amelyeket az utókor ugyan Luriának tulajdonít, de a tudományos irodalom nem köti hozzá.

A legrégebbi forrásokról

Három arám nyelvű Sábbát-himnusz szövegen, pár versen (Borsányi 2005, 33.) és néhány üzleti tevékenységéhez kapcsolódó dokumentumon kívül semmilyen írásos anyag nem maradt tőle. Tanításait néhány kiemelkedő tanítványa rendszerezte és így a luriánus kabbaláról később megjelent könyvek és tanulmányok elsősorban ezekhez a forrásokhoz nyúlnak vissza. Gondolatait főként Hájim Vitál – Luria első számú tanítványa – őrizte meg és dokumentálta, mégpedig annak a szerencsés körülménynek köszönhetően, hogy mestere tanításait folyamatosan lejegyezte. Később a többi tanítvány – Luria előadásain készített – jegyzeteit is összegyűjtötte. Vitál rabbi több könyvet írt, ezek között a legismertebb a luriánus kabbala tanításait tartalmazó, nyolckötetes „Életfa” (Éc Hájim)

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 65 -

című. Luria tanításait ismertető másik kiemelkedő kortárs József ibn Tabul. Egyes források szerint a tanítványok között Ibn Tabul lehetett az első, aki lejegyezte a mester szavait (Klein, 2005, xxxiv.). Ezek a szövegek a luriánus gondolatok tömör összefoglalását tartalmazzák. A legrégebbi dokumentum, ami nem közvetlenül a tanítványoktól származik az négy levél, amelyet Solomon Dreznitz írt Cfátból a barátainak kb. 30 évvel Luria halála után. Ennek a négy levélnek a tartalma először kéziratban, később nyomtatásban, már a 17. században – többféle címen és más szövegekkel együtt, több nyelvre lefordítva – megjelent. A leggyakrabban idézett – Dreznitz levelei alapján összeállított – korai könyvek egyike az „Ari dicsérete” (Shivhei ha-Ari), szerzője és megjelenésének éve ismeretlen. A másik gyakran használt forrás a Shivhei ha-Arit felhasználó, de annál terjedelmesebb, ladinoból fordított „Ari élete” (Toledot ha-Ari) című könyv. Utóbbiban a tényszerűnek tűnő adatok legendákkal és a helyi folklór elemeivel keverednek.

Néhány fogalomról

A misztika tudományos igényű definíciójára nem mindig vállalkoznak a szerzők, de ez érthető is, mivel egyrészt ez meglehetősen sokoldalú, összetett jelenség, másrészt a tanulmányozásához ilyenfajta precizításra nincs is feltétlenül szükség. Gershom Scholem³ például egyáltalán nem határozza meg, mit ért zsidó misztika alatt. Ettől függetlenül életműve tárgyát egyértelműen misztikának tekinti.

Nagyvonalakban azt lehet mondani, hogy a különféle misztikus hagyományokban megtalálható közös vonás az istenségről szerzett személyes tapasztalatra, sőt a vele való egyesülésre irányuló törekvés. Ugyanígy párhuzamok mutatkoznak ennek a célnak az elérése érdekében követhető vagy követendő útról alkotott elképzelések között is. Ennek az útnak tipikus szakaszai az egyének megtisztulása, bizonyos szellemi állapotok elérése valamilyen speciális tevékenység által, végül a misztikus élmények átélése. Például a keresztény misztikával kapcsolatban Sík Sándor úgy fogalmaz, hogy „... általános az a gondolat, hogy a lelkiéletnek három egymásután következő fokozata van: három út. Az első a tisztulás útja (via purgativa), amelyen a bűnből gyógyul ki az ember. A második a megvilágosodás útja (via illuminativa): a megtisztult ember meglátja az utat és rálép. A harmadik az egyesülés útja (via unitiva), csak ezen jelenik meg a misztikus élmény.” (Sík, 1950, 83 és 85.).

Az egyes vallási hagyományok misztikái magukon hordják tradícióik legfőbb doktrináinak összetevőit. Elsősorban azért, mert a misztikusok egyáltalán nem akarnak elszakadni vallásuk hagyományaitól. Az már más kérdés, hogy vallási kánonjaik mely elemeiből építik fel misztikus teológiáikat, miként értelmezik az egyes szövegrészeket és hogyan alakítják rítusaikat. Mindez természetesen a zsidó misztikára is igaz, ezért ez az irányzat a zsidóság szent iratain – a Tórán és a Zoháron – alapul.

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 66 -

Még a tudományos szövegek is néha szinonimaként használják a „zsidó misztika” és a „kabbala” kifejezéseket, pedig nem egyezik a jelentésük. A legelterjedtebb nézet szerint a zsidó misztika tágabb fogalom, felbukkanása a (polgári) időszámítás első évszázadaira tehető, míg a kabbala a Zohár 13. századi megjelenéséhez köthető. A kabbala a zsidó miszticizmus legnagyobb hatású irányzata, a szó jelentése a „hagyomány befogadása”. (A kabbalisták magukat mekubálnak hívják, ők azok, akik a hagyományt megkapják.)

A korai misztikusok az átszellemüléshez – az imák mellett – olyan módszereket használtak, mint az angyalok megidézése, hipnotikus kézmozdulatok, az ábécé betűinek manipulálása stb. Később, a spanyolországi és dél-franciaországi kabbalisták elkezdték összeolvasztani a vallási szokásokat és egyéb spirituális gyakorlatokat⁴ az elméleti kabbalával,⁵ amit a Zohár cfáti értelmezői és magyarázói még intenzívebben folytattak tovább. Az ily módon kibővített tartalom új dimenziókat kínált a léleknek.

Egy kabbalista gondolkodásában a vallásos élet lényegének három – egymással szorosan összefüggő – eleme van: a bűntől való megszabadulás, az istenség egymástól elszakadt részei újraegyesítésének segítése és a messiás eljövételének előmozdítása – mindezeket szigorúan a Zohárból, és mint ennek forrásából, a Tórából származtatva. A három komponens közös eredője, vagyis az emberek számára a végső cél az Istenséghez való közelség elérése, mégpedig a lehető legnagyobb mértékben. A kabbalista szertartások, az imák, a meditációk és kontemplatív módszerek, a tanulások és a mágia is – közvetve vagy közvetlenül – a fenti célokat segítik elő.

Jicchák Luria rövid életrajza

Teljes neve Jicchák (Ben Solomon) Luria Ashkenazi, zsidó vallási körökben használt nevei: Ha-Ari (az Oroszlán), Ha-Ari Ha-kados (a szent Ari) vagy Arizal. Az Ari név az „Askenázi, Rabbi, Ichak” szavak kezdőbetűiből áll össze. Luria askenázi apja (Solomon) Németországból (Elzász-Lotaringiából) vagy Lengyelországból vándorolt Jeruzsálembe. Apja nagyon korán meghalt, az özvegy a még kisgyerek Luriával és testvéreivel a bátyjához Mordecháj Franceshez költözött, Kairóba. A nagybácsi közösségi adószedő volt, ami, úgy tűnik, jelentősen hozzájárult kiemelkedő anyagi helyzetéhez. Erre a pozíciókra olyan embereket választottak, akikben egyrészt a hatalom – jelen esetben az Oszmán Birodalom – megbízott, másrészt a közösség vezető köreihez tartoztak és feltehetően egyben a támogatását is élvezték – legalábbis valamilyen szinten. Az ifjú Jicchák szorgalmasan tanulja a rabbinikus irodalmat Egyiptom főabbijánál, David Ibn Zimránál és Rabbi Bezalel Askenázinál a korszak vezető babiloni talmudistájánál.

15 éves korában megnősül, unokatestvérét, Mordechaj Frances lányát veszi feleségül. Tanulmányait a házasságkötés után is – mivel anyagi gondjai nem voltak – folytatni tudja. Huszonkét éves korában egy – a nagybátyja tulajdonában lévő – nílusi szigetre költözik, ahol évekig magányosan Biblia-magyarázatokkal foglalkozik, meditál és imádkozik.

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 67 -

Magányából csak Szombatonként tér vissza a családjához, de akkor is csak annyit beszél, amennyire feltétlenül szükséges és azt is csak a Szent Nyelven. Olvassa a 12-13-adik századi kabbalisták műveit és fiatalokora legnagyobb kabbalista tudósának, a Cfátban élő Moses Cordoveronak ⁶ könyveit. Mindezek mellett üzletember is, agrártermékek kereskedelmével foglalkozik. 1570-ben, 36 évesen, rövid Jeruzsálemi tartózkodás után, Cfátba költözik. Mélységesen vallásos és szigorúan aszketikus életmód után fiatalon, 38 éves korában hal meg, valószínűleg pestisben, alig valamivel több, mint két évvel a költözést követően.

Cfáti vallásosság Luria érkezésekor

A Felső-Galileai Cfát a 14-15. században egy nem túl jelentős kis település volt, amelyet zsidó utazók és zarándokok ritkán látogattak meg. A város a 15-ödik század utolsó évtizedeitől kezdte el vonzani a misztika iránt érdeklődő európai zsidókat. Emellett a korábban a török területeken élő zsidók is egyre nagyobb számban választották új lakóhelyüknek az ősi földet – nem csak vallási, hanem gazdasági indíttatásból is – amihez hozzájárult a meglehetősen liberális beállítottságú közösség kisugárzása. A legnagyobb vonzerő azonban az ottani különleges vallásgyakorlás lehetősége és a misztikus megváltás-várás volt.

A település fejlődésének a legnagyobb lökést a zsidók Spanyolországból való 1492-es kiűzése és egy részük Cfátba költözése jelentette. További igen jelentős fejlemény volt, hogy 1516-ban az Oszmán Birodalom elfoglalta a területet – ami egyértelműen pozitív változást hozott a zsidók számára. A Spanyolországból száműzöttek nem egyszerűen a közösség létszámát gyarapították – sokan köztük maguk is kabbalisták – hanem a zsidó körök egyik meghatározó tényezőjévé váltak. Fontos szerepük volt a messiásvárás gondolatának és az ehhez kapcsolódó rituálék további terjedésében, mivel – nem utolsósorban a száműzetés okozta szenvedésük miatt – úgy gondolták, a Messiás eljövetelet megelőző próbatétel előtt állnak. Ezt a meggyőződést tovább mélyíti, hogy a Zohár Galileát jelöli meg a Messiás eljövetele helyszínéül.⁷

Luria Cfátba érkezését közvetlenül megelőzően a zsidó kultúra és vallás szinte minden eleme és kreativitása megjelent a városban, és így a késő középkori (vagy kora újkori) zsidóság egyik központjává vált. Ebben az „aranykorban” kifejezetten széles volt – mai kifejezéssel élve – az értelmiségi réteg. Lehetőség nyílt a misztikus tanítások terjesztésére, virágzott a vallási és világi költészet, új rituálék és szent könyvekhez írt kommentárok jelentek meg és egyre többen látogatták a zarándokhelyeket. Az ottani kabbalisták vallási szempontból különösen szigorú napirend szerinti életet éltek. Az előírásokhoz kapcsolódó magyarázataik középpontjába – túllépve az isteni bölcsességre való hivatkozásokon – a „kabbalista szimbólumaikat és teurgáikat” helyezték (Fine, 2003, 191.).

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 68 -

A tizenhatodik században Erec Jiszráélben olyan változás következett be a zsidó vallásosságban, amelyet akár drámának is lehet nevezni: a zsidó misztika elzárkózó és ezoterikus arculatát egy nyitottabb és aktívabb irányzat váltotta fel. A korábbi évszázadokban a kabbalista körök a tanításokat és meditációkat elrejtették a kívülállók szeme elől, ehhez képest néhány vezető kabbalista Cfátban egészen más állásponton volt. Elsősorban ők emelték a várost arra a szellemi szintre, amilyen akkor volt, amikor Luria oda érkezett.

A 16. századi Cfát volt a zsidóság vallásos életének központja – megelőzve ebben Jeruzsálemet is. A közösség szellemi életének kiemelkedő színvonaláról a városban élő bölcs rabbik gondoskodtak – jórészt kabbalisták de voltak köztük bőven a hagyományos rabbinikus irányzat követői is. Luria Cfátba érkezésekor a városban tevékenykedő számos bölcs közül legalább hármat mindenképpen ki kell emelni, mivel kulcsszerepük volt a cfáti vallásosság alakításában. Egyikük Mózes Cordovero – akit előbb Luria tanítójaként, később tanítványaként emlegetnek – amellet, hogy több fontos könyvet írt, elsőként gyűjtötte össze és rögzítette írásban az új, a zsidó hagyomány szokásos követelményeit meghaladó, magasabb tudatosság elérése céljából végzett „spirituális gyakorlatokat” (hanhagot). Ehhez munkához baráti-vallási körének tagjai közül többen csatlakoztak (Klein, 2005, xix. ; Faierstein, 2013). Másikuk a hagyományhoz a kabbalistáknál jobban kötődő Jozsef Káro rabbi a „Terített asztal” (Sulchán Áruh) című jogi- és viselkedéskódex szerzője, tanító és haláláig a cfáti rabbinikus bíróság vezetője. Jozsef Káro annak ellenére, hogy a háláchikus⁸ irányzat markáns képviselője volt, a kabbalával is behatóan foglalkozott. Végül közülük a legfiatalabb, Hájim Vitál, Luria örökségének legfőbb gondozója, akinek szerepét azért is fontos hangsúlyozni, mert ő írt a legtöbbet mesteréről annak halála után, ezért rengeteget hivatkoztak rá később.⁹ Az a körülmény, hogy az utókor jórészt Vitál gondolkodásán, szűrőjén és értelmezéseiben keresztül ismeri Luria tanításait, a zsidó kabbala szempontjából nem jelent feltétlenül hátrányt, mivel ő maga is jelentős tudós volt. Valószínűsíthető, hogy ha egyáltalán változtatott az eredeti szövegeken, akkor inkább hozzátett, mint elvett belőlük.

A Cfátban kialakult csodálatos zsidó kultúra számos újítást vezetett be a korszak vallásosságának szinte minden területén, melynek középpontjában a Zohár állt. A Zohár tartalmának mélyebb átélése iránti vágyakozás a 16. század első felében kezdett élni. A pre-luriánus kabbalisták a szövegét szó szerint vették és így próbálták meg értelmezni a lényegét (Tishby, 1989). Körükben egy idő után a Zohár csaknem annyi – ha nem több – figyelmet kapott, mint maga a Tóra. A város spirituális hangulatát Solomon Schechter 1908-ban megjelent tanulmányában így mutatja be:

„Úgy tűnik, hogy a vallásos légkör a zsidóság minden rétegét áthatotta, ezért a 16. századi Cfát egy, a világ minden részéből összegyűlt, bűnbánó zsidókból álló, állandóan megújuló közösség benyomását kelti. Az életükre úgy tekintenek, mint az istentiszteletre

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 69 -

kínált lehetőségre, mely utóbbit csak időnként kell megszakítani olyan apróbb tevékenységekkel, mint a megélhetés biztosítása, a családjuk megélhetése és az előírt adók befizetése. Tehát az imádság a fő és egyetemes foglalatosság. Ennek támogatására a nőket és a gyerekeket külön tanítók oktatják a liturgiára és az előírt áldásokra. De a reggeli, délutáni és esti istentisztelet szabályos rendje nem elégíti ki az imádság iránti vágyukat. Számukra a nap az éjszaka közepén kezdődik, amikor a «tanultak» és a «tettre kész férfiak» feketébe öltözve a zsinagógákba vonulnak, leülnek a padlóra és különleges liturgiákat olvasnak fel, melyek lényege a Szentély lerombolása és Isten népének bukása feletti gyász. Az esemény a megváltást késleltető zsidó bűnök megvallásával zárul” (Schechter, 1908).

A cfáti legendákhoz tartozott, hogy a város egy olyan idilli hely, ahol teljes a béke és megértés a városba vándorolt emberek különféle csoportjai és persze a régiek között is. Ez a harmonikus kép – mondja Eli Yassif (2019, 2.) – az egyik fontos eleme a Cfát-mítosznak. A város folklórja és legendái antikanonikusak és ezzel megteremtették egy sajátságos, elit-ellenes diskurzust, ami abban az időben elég szokatlan társadalmi mentalitás volt. De nyilván a mítosz – hogy Cfát egy szent város, amely az erkölcsre, a vallási gondolatokra és a mindenki számára elérhető jólétre épül – és a valóság – vagyis az, hogy az emberek tele vannak gyengeségekkel és hibákkal, és hogy a csoportok között konfliktusok támadnak – természetesen keveredett. Nem meglepő, hogy a kabbalisták és a halachikusok között is voltak véleménykülönbségek. A kabbalisták úgy tekintettek a halachikusokra, mint akik jobban kötődnek az anyagi világhoz, magukról viszont azt tartották közelebb vannak isteni világokhoz. Több forrás is utal arra, hogy vezető halachisták is érdeklődtek a kabbala iránt (Yassif, 2019). Feltételezhető, hogy halachisták véleményét is erősen befolyásolta a kabbalisták növekvő népszerűsége.

Jól jellemzi a vallásos életközösségi gyakorlásának lehetőségeit és sokszínűségét ezekben az években, hogy a 7-8 ezer fős cfáti zsidóság¹⁰ tizenhat különböző méretű gyülekezetéről van tudomása az utókornak. Míg 1522-ben – írja Solomon Dreznitz Cfátból küldött leveleire hivatkozva Solomon Schechter – csak három zsinagóga volt a városban, addig 1603-ban ezek a közösségek már 18 jesivát és 21 zsinagógát működtettek. Volt egy „nagy iskola” is a szegényebbek gyerekei részére, húsz tanárral és négyszáz diákkal – amit a gazdag isztambuli zsidók tartottak fenn (Schechter, 1908). Feltételezhető, hogy a kisebb gyülekezetek közül néhánynak nem volt elég pénze sem jesivát, sem bét midrást fenntartani, viszont néhány nagyobb, például a szefárdoké, több jesivát is fenntartott (David, 1999, 122.)

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 70 -

Luria cfáti évei

Nem alaptalan az a feltételezés, hogy Luria a Cfátban töltött két éve alatt legalább annyit foglalkozik a micvákkel, a liturgiákkal és egyéb spirituális tevékenységekkel, mint teremtés-elméletének folyamatos alakításával és annak – egy szűk kör számára történő – továbbadásával. Elsősorban imádkozik, tanít, példát mutat, másoknak segít és gondolkodik. Életkörülményeihez hozzátartozik az is, hogy családja fenntartása érdekében – mint a többi rabbi – pénzkereső tevékenységet is végez. Kabbalája maga az élete, – ahogy a körülötte élő kabbalisták többségének is – lelkét áthatja a misztikus messianizmus. Gershom Scholem fogalmazásával csak egyetérteni lehet, hogy "joggal nevezhető ez olyan időszaknak, amelyben a gyakorlati miszticizmus dominált" (Scholem, 1961, 259.) Elkötelezettségét és motiváltságát jól jellemzi Hájim Vitálnak egyes szám első személyben írt alábbi visszaemlékezése egy rövid párbeszédre.

„Amikor megkérdeztem tanítóm, hogyan tett szert a birtokában lévő hatalmas ezoterikus bölcsességre, azt válaszolta, hogy nagyon sok időt szánt a tanulásra. Erre azt válaszoltam, hogy az áldott emlékű Cordovero¹¹ rabbi és én, Hájim is komoly erőfeszítéseket tettünk a bölcsesség elsajátítására. Ő erre azt mondta nekem, hogy kétségtelen, hogy rendkívül szorgalmasak voltunk, minden kortársunknál jobban igyekeztünk, de nem fáradoztunk annyit, amennyit ő. [Nem tudod, – mondta nekem – hogy] hány éjszakán át maradtam ébren, hogy a Zohár egy-egy szakaszát tanulmányozzam? Néha teljesen elzárkózva a hét hat éjszakáján keresztül csak egyetlen szakaszt tanulmányoztam és ezeken az éjszakákon legtöbbször semennyit sem aludtam." (Vital, é.n./a, 36. idézi: Fine, i.m. 208.)

Alapelve, hogy mindenkinek szigorúan be kell tartania a Tóra előírásait, kivéve azokat, amelyek túl vannak az egyének hatáskörén. (Vital, é.n./b, 1 idézi: Fine, i.m. 413.) Ennek közvetlen eredménye nyilvánvaló: a lélek állapotának folyamatos tökéletesítése. Ezt az elvárást a tanítványai számára teremtés elméletének szimbólumaival támasztja alá, tehát a merevnek tűnő szabály nem szimpla deklaráció Luria részéről. Végző célja azonban ennél sokkal emelkedettebb: a „tikkun olám”, vagyis a világ eredeti harmóniájának helyreállítása és ezzel együtt a gonosz (vagy ahogy kabbalájában megjelenik, a „másik oldal”) folyamatos héttérbe szorítása – és ebben a rítusoknak és imáknak meghatározó szerepük van. Vagyis a misztika elméleti magyarázatait összefűzi annak gyakorlati, lelki oldalával.

Érkezésével a mindennapi szokások új elemekkel egészülnek ki. Bár az addig használatos imák és szertartások egy részében végrehajtott minden egyes bővítés vagy átalakítás a tradíciók által meghatározott tartalmakra és formákra épül, mégis lényeges változásokat eredményez. Arra is van példa, hogy saját rendszerének kialakítása során egyes korábbi tanításokat teljesen figyelmen kívül hagy.¹² Újításainak következménye, hogy az elmélyedéshez, az imádkozáshoz és a micvák végrehajtásához szükséges

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 71 -

szövegek hagyományos értelmezése – így a hála, az Örökkévaló dicsérete, stb. – háttérbe szorul és a helyüket a luriánus teurgiát megjelenítő mítosz elemei veszik át. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a személyes Istent ne kellene örömmel, lelkesedéssel és áhítattal szolgálni.

A liturgiákon véghezvitt módosításokat azok – korábbi korszakokra jellemző – merevségéhez érdemes viszonyítani. A hangsúly a hagyományos formák betartásáról a különféle lelkiállapotok mély átélésére kerül – úgy, hogy ez változás nem kerül ellentmondásba az ősi alapelvekkel. A cfáti kabbalisták célja teljesen gyakorlatias: a korszak előkészítése a megváltásra, amihez a legmagasabb, szinte emberfeletti erényekre van szükség, mint például az egész embert megragadó és belülről átalakító bűnbánatra. Számukra az imádság az élet egyik alapvető funkciója: aki imádkozik, az Isten kisugárzásának befogadjává válik. Az ima minden egyes elhangzásakor a kimondott szavaknak egyszerű jelentésükön túl mély, misztikus tartalmuk is van. Ezek átéléséhez nélkülözhetetlen az átszellemült lelkiállapot és a helyzetnek megfelelő hangulat és közérzet. Ugyanis Istenhez fordulni, imádkozni, meditálni – mondják a kabbalisták – csak bizonyos feltételek teljesülése esetén lehet. A három legfontosabb feltétel: a megfelelő tudás, a spirituális tisztaság és az elmélyedés. Ha ezek nem teljesülnek, akkor nem érdemes hozzáfogni az egyes imákhoz, a meditációkhoz stb. A hiányosságok azonban pótolhatók, illetve javíthatók, és erre a kabbalisták nem sajnálják az időt és a lelki energiájukat. További, csak Luriánál megjelenő kritérium, hogy lelki felemelkedésre kizárólag az éjszaka az egyetlen megfelelő időpont. (Idel, 2005, 46.)

A kabbalisták nemcsak saját, otthoni és baráti köreikben folytatott imáikat alakították át mély koncentrációt igénylő, misztikus szertartássá, hanem befolyásolták a zsinagóga hivatalos liturgiáját is. Ugyan nem változtatták meg a hagyományos imákat, de számos új értelmezést társítottak az egyes szövegrészekhez. Ezek a misztikus jelentések idővel széles körben, az avatatlanok körében is elfogadottak lettek. Találón fogalmaz Abrahams, amikor azt mondja a kabbalistákról, hogy „a miszticizmus soha nem uralta elméjük szabadságát, sőt szárnyakat adott képzeletüknek, ami hatalmas spirituális energiát jelentett.” (Abrahams, 1919, 153.)

Az elmélyedés útjai: a káváná és a jichudim

A misztikus tartalomban való elmélyedéshez nem mindegy, hogy hogyan hangzik el az ima, és hogy arra miként hangolódik az imádkozó. Aki áhítat nélkül mondja el vagy tisztátalan gondolatokkal megszentelteleníti, az késlelteti a megváltás idejét. Az áhítat és elmélyedés két feltétele a *káváná* és a *jichudim*.

A *káváná* szándékot, odaadást, áhítatot, elmélyedést, tudatos jelenlétet, imára való koncentrációt – tehát egy állapotot jelent. A hagyomány szerint az ima *káváná* nélkül olyan, mint a test lélek nélkül (Scholem, 1969). Az áhítat és az odaadás állapota a luriánus

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 72 -

kabballában egy különleges folyamattá változik, tartalma egyre inkább mélyül – az imában kimondott szavakra való figyeléstől egészen a spirituális birodalomban való barangolásig terjedhet.

Az új meditációs technikák jóval bonyolultabbak, mint a korábbiak, ezért egymás utáni lépései pontosan és részletesen meg vannak határozva. Az egyik ilyen – meglehetősen összetett – eljárás során a meditáló a lelkét tudatosan „szétdarabolja”, majd a széttöredezett lelket újraintegrálja, hogy ezáltal felgyorsítsa az újjászületést¹³. A kávánót (a káváná többes száma) egy másik változatának megvalósításakor a spirituális tevékenységre készülődő vagy azt már éppen átélő kabbalista lelke elmélyülése során összekapcsolódik Luria teremtés-elméletének egyes szimbólumaival. Scholem ezt úgy mutatja be, hogy a „... káváná olyan gondolati cselekvéssorozat, amelynek célja, hogy az egyes parancsolatok végrehajtását vagy az imádkozást [az érintettek] az isteni világ [egyreszeinek] dinamikus láncolata meghatározott szakaszaihoz ¹⁴ kössék. Ennek a folyamatnak a segítségével ez utóbbiak újra elfoglalhatják eredeti helyüket és visszaállíthatják eredeti összefonódásaikat. Így minden egyes káváná olyan szellemi aktus, ami azt bizonyítja, hogy az [eredeti összefonódásokat] kiváltó külső [emberi] tevékenység láthatatlanul harmonizál a kozmosz átfogó szerkezetével.” (Scholem, 1971, 102.) Mindezek kétségtelenül változást hoztak a káváná korábbi értelmezéséhez képest, ami inkább az ember szívének Isten előtti megnyitását célozta.

Luria az egyes szituációkhoz a különféle eszközöket a szerint ajánlja, hogy a vallásgyakorlók a tóraolvasásban hol tartanak, hogy melyik imát, melyik napon, melyik napszakban mondják vagy, hogy melyik micva történik éppen. Számít az is, hogy mennyire tapasztalt a kabbalista az egyes technikákban. Valószínűleg e miatt a sokszínűség miatt használják a *káváná* héber többes számát, a *kávánót* kifejezést is.

Az elmélyedni szándékozó zsidók azzal is szembesülnek, hogy a rögzített közösségi liturgia szerint kell elérniük a koncentrált figyelmet, holott – egyéni adottságaik, beállítódásaik szerint – inkább más, kevésbé kötött úton járnának. Ezért a hangsúly – bár a közösségi áhítatokon a káváná továbbra is megmarad – áthelyeződik az egyéni imádkozásra. A hosszan tartó és komoly koncentrációt igénylő technikákat – amelyekben a figyelem a szent szövegek helyett már inkább arra a lelkiállapatra összpontosul, amelyet az ima szavai előidéznek – így jóval könnyebben lehet végrehajtani és a lélek így könnyebben fordul kifelé és válik nyitottá a misztikus kapcsolatra a felsőbb világokkal.

A jichud kifejezés a Háláchában a férfi és a nő együttlétét és a (többiekől való) együttes elkülönülését jelenti, vagyis amikor a férj és a feleség először van együtt, egy fedél alatt, ahol rajtuk kívül nem tartózkodik senki (Oláh, 2016). A régi szövegekben együttlét, együttes szétválasztás, egyesítés kifejezések keverednek, egymást átfedik. Így például a *S'mát*, a leghíresebb jichud imát, a név egyesítésének vagy Isten egységének tekintik,¹⁵ egy régi midrás¹⁶ pedig úgy értelmezi, hogy a Biblia „ragaszkodj hozzá [Istenhez]” (5Móz

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 73 -

30:20) szövegrésze arra utal, hogy ilyen egyesülés révén az ember az Istenséghez kötődik. (Pesikta Zutrata Midrás – idézi: Kaplan, 1982, 218).

Ezzel szemben a Kabbalában a jichudim (a jichud többes száma) elsősorban az Istenség férfi és női oldalának egyesülésére (vagy egyesítésére) utal, aminek elősegítése a kabbalisták egyértelmű spirituális célja. Minden olyan cselekedet, ami erősíti Isten egységét mind az alsó, mind a felső világokban, az jichud, vagyis minden, amit az ember tenni tud a szefirák erőinek összehangolása érdekében (Dennis, 2007).

Luria a jichudimot is továbbfejleszti, és mint minden eredeti gondolatát, ezt is a Zohárból származtatja. Újítása itt is abban nyilvánul meg, hogy a magyarázatában megjelennek a szefirák, mégpedig úgy, hogy a jichudim a szefirákra, mint antropomorf, egymással összekapcsolódó isteni „személyiségekre” (parcufim) vagy „arcokra” vonatkozik. Nála a jichudim a kívánatos magas szintű spirituális tevékenységhez szükséges lelkiállapot (vagyis a kávanot) eléréséhez vezető út vagy inkább tökéletesedési rituálé, amihez ő maga fejleszt ki egyénileg is végezhető meditatív módszereket. Ezeket tanítványai körében terjeszti, és egy részüket az otthonában maga is gyakorolja. Két főbb jichudim meditációs technika ismert, az egyik Isten neveinek vizualizációja, a másik a halott tanítókkal létrehozott szellemi egyesülés.

Az Isten neveinek vizualizációját használó meditatív technikát Luria a különféle isteni nevek betűinek kombinációit felhasználva alkotta meg. Ennek segítségével az ember lelke képessé válik a teremtés kozmikus, felsőbbrendű folyamataiban való részvételre, ami konkrétan azt jelenti, hogy a jichudim a szefirákkal – mint egymással összefonódó isteni emanációkkal – kapcsolatba tud kerülni. A többlépcsős meditációs gyakorlat első – Isten nevének, a JHVH-nak, a vizualizációjához kapcsolódó – fázisát Aryeh Kaplan „Zsidó meditáció” című könyvének egy rövid részlete szemlélteti.

„Fókuszáljunk a VÁV-ra és a HÉ-re¹⁷, tudatosítva magunkban, hogy a két betű egyesülni vágyik. Mikor vágyakozásuk már elviselhetetlen és egyesülnek, akkor spirituális energiatöbblet szabadul fel. Úgy érezzük, hogy az isteni energiaáradat keresztülzúdul testen és lelken. Spirituálisan szinte fürdőzünk ebben a lenyűgöző élményben, teljesen megnyílván, mintegy edényként az isteni energia befogadására.

Amint a vizualizálásban megfelelő jártasságra teszünk szert, még haladóbb technikákat is megtanulhatunk. Az egyik ilyen módszer, melyet kabbalista források is említenek, abból áll, hogy elképzeljük, amint az ég megnyílik, és mi felemelkedünk a spirituális világba, egyesével át a hét mennybolton, míg el nem érjük a legmagasabb mennyet. Itt alkossuk meg egy hatalmas, végtelen kiterjedésű fehér függöny képét, amely teljesen betölti a tudatunkat. A Tetragrammaton négy betűjét erre a függönyre felírva vizualizáljuk.

A betűk feketesége és fehérsége intenzívvé válik, annyira, hogy a betűk úgy jelennek meg, mintha fehér tűzön fekete tűzzel írták volna őket. A Tetragrammaton betűi fokozatosan kezdenek kiterjedni, míg hatalmas fekete tűzből álló hegyekként meg nem

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 74 -

jelennek előttünk. Amikor a négy betű a tudatot teljesen betölti, az embert Isten neve mintegy elnyeli.” (Kaplan, 2004, 99-100.)

Talán a legkülönlegesebb – Luria által kialakított teljesen egyedi – jichudim az elhunyt szent emberek lelkével való kapcsolatfelvétellel történik. Ehhez a fajta elmélyedéshez – mivel teljesen egybeolvasztja az imádkozást a meditációval – olyan körülmények szükségesek, amelyeket a nyilvános, zsinagógai istentisztelet követelményei nem korlátoznak. Helyszínnek ezért Luria az otthont vagy a régi tanítók sírját javasolja – és egyben maga is eszerint jár el. Ez utóbbit sokkal alkalmasabb helyszínnek tartja, mert a „cádik lelkéhez való kapcsolódáshoz nagyobb tisztaság szükséges” (Fine, 2003). Az otthon, magányosan végzett szertartások előnye, hogy lehetőséget teremtenek a közösségi imádkozás szabályaitól való eltávolodásra és egyben új technikák kipróbálására, viszont a meghalt tanítóval a sírjánál könnyebb kapcsolatba lépni, mint bárhol máshol.

Az jichudim elmélyedés nagyon különleges, ezért gyakorlást igényel. Ahogy az életében, úgy a halála után is, a cádik lelke három részből áll¹⁸. A jichudim során a meditáló saját lelkének három részét összekapcsolja az elhunyt szent ember lelkének három részével, aki halálában is ugyanúgy végzi a jichudimot, mint életében, sőt különleges figyelmet szentel az élők közül azokra, akik hozzá hasonlóan mélyednek el a lelkükben. Így közösen folytatják a jichudimot – ami nagyrészt a meditáló lelke alkotóelemeinek helyreigazítására, megjavítására irányul. (Garb, 2008, 212.)

Szombat Menyasszony fogadása a mezőn

Luria Cfátba érkezésekor a Cordovero körül összegyűlt kabbalisták csoportja már rendszeresen köszöntötte – a Szombat Királynőt, aki nem más, mint a Sechiná,¹⁹ Isten földi jelenléte. Az ilyenkor hagyományos esti imák előtti szertartás része – a különféle zsoltárok felolvasása mellett – a "Jer, Jóbarát, hívd az Arát" kezdetű ima eléneklése is. Ezt a liturgiát – találónan – nevezi Fine a „Szombatkirálynő kávánájának”. (Fine, 2003, i.m. 248.)

Luria javaslatára a szombatköszöntő szertarást nem a zsinagógában, hanem a szabadban végzik, közvetlenül naplemente előtt. A szabadba való kilépést Vitál a következőképpen írja le:

„Menj ki a nyílt mezőre és mondjad: Gyere, menjünk a szent almafák mezőjére, hogy üdvözöljük a Szombatkirálynőt [...] Válassz magadnak egy helyet, ha lehet, akkor egy dombon, amely előtted és mögötted is négy könyök távolságban tiszta. Fordítsd az arcod nyugat felé, ahol a nap lenyugszik, és abban a pillanatban, amikor lenyugszik, csukd be a szemed és tedd a bal kezed a mellkasodra, a jobb kezed pedig a bal kezedre. Miközben így az áhítat remegő állapotába kerülsz, összpontosítsd gondolataidat, – mintha a király előtt állnál – hogy elnyerd a Szombat szentségét (tosefet kedusát sábbát). Kezdjed el édes hangon énekelni a: »Magasztaljátok az Urat, ti, mennyei lények« [Zsolt 29:1] kezdetű zsoltárt. Ezt követően mondd el háromszor: »Jöjj, menyasszony, jöjj, menyasszony, ó,

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 75 -

szombatkirálynő». Ezután mondd el teljes egészében a "Zsoltár. Ének Szombat napra« [Zsolt 92:1] [kezdetű zsoltárt], majd ezt követően az «Uralkodik az Úr! Fenségbe öltözött, felöltözött az Úr, erőt övezett magára. Szilárdan áll a világ, nem inog.« [Zsolt 93:1] kezdetű zsoltárt. Végül nyisd ki a szemed és térj haza." (Vital, é.n./a, 38. – idézi: Fine, 2003, 425. old) Korábban is kifejezetten előnyösnek tartották a péntek esti házaseletet, de a kabbalisták ehhez misztikus értelmezést is társítottak. A Szombat megünneplése a legjobb lehetőség a spirituális felemelkedésre, és így az elromlott, beteg világ helyreállítására, gyógygyógyítására, vagyis a Tikkun előmozdítására.

Csoportos éjféli imádság: Tikkun chacot

A Tikkun Chacot (szabad fordításban „gyógyítás/helyreállítás éjfélnap”) is hangsúlyos eleme a cfáti szertartásoknak. A 16. század második feléig magányos ima volt, amit éjfélnap után végeztek, melynek során a Templom pusztulását gyászolták és az újra felépüléséért imádkoztak. Forrása a Szentírásban is megtalálható „Éjfélnap fölkelek, hogy hálát adjak neked igazságos döntéseidért” (Zsolt 119:62).

Luria javaslatára többféle változás történik az éjféli imádság korábbi szokásához képest. Formális módosulás, hogy az egyéni imádkozásról áttérnek a csoportosra, és hogy eltörli a szombati Tikkun chacot imát, helyette azt a hét többi napjára írta elő. Ilyenkor az éjszaka első felében alszanak, hogy éjféltől pihent tudattal tudjanak imádkozni. A csoportossá váló átalakulással a Tikkun chacot formalizált szertartássá válik, mégpedig erőteljes messianisztikus felhangokkal. (Magid, 1995, XVII-XLV.) További innovatív tartalmi sajátosság, hogy a Tikkun chacot rituáléjában fontos szerepet kap a férfi és női isteni erők egyenlősége. (Idel, M., 2010, 282.) Legfőbb spirituális tartalmát tekintve a Tikkun chacot pontosan az ellentéte a korábbi esti imáknak, amelyek a száműzetésükben "elkísérték" a zsidókat, viszont a Tikkun chacot a száműzetés sötétségéből a megváltás fényébe vezeti a őket. (Magid, S., 1995 xxxiv.)

Tóratanulás egész éjszaka: Tikkun leil sávuot

A Tikkun leil sávuot (a sávuot jelentése a „hetek ünnepe”; az egész kifejezés: „helyreigazítás sávuot éjszakáján”) a Tóra-adás ünnepe. A Zohárban Simon bár Joháj²⁰ és mások éjszakai tóratanulása kapcsán szerepel, de igazán népszerűvé a 16. századi Cfátban vált – amiben feltehetően Luriának is szerepe volt. A sávuot elsősorban erről az egész éjszakai tanulásról lett ismert, ami a bölcsek szerint több mint a Tóra ünneplése – ez a lélek rendberakása is egyben. Luria biztatása a Sávuottal kapcsolatban a következőképpen hangzik: "Tudnod kell, hogy minden ember, aki ezen az éjszakán nem alszik el egy percre sem és egész éjjel a Tórát tanulmányozza, azt a következő évben nem éri majd semmi bántás." (Palvanov, 2016, 2.) Valószínűleg nem vették túl szigorúan, mert aki nem bírta az ébrenlétet, az egy időre visszafeküdhetett aludni, majd utána folytatta a tanulást.

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 76 -

A lélek gyógyítása vezekléssel: Tikkuné ávonót

A Tikkuné ávonót jelentése hozzávetőlegesen a „bűn jóvátétele” vagy „jóvátételi cselekmények”. A fogalmat Vitál vezeti be a lélek és a bűn kapcsolatának tárgyalásakor. Vitál fiának, Shmuelnek szavaival ezek vezeklési cselekedetek, melyek célja, hogy „meggyógyítsa az emberek lelkét” és „megtisztítsa bűnei betegségének szennyétől”. (Fine, L., 1986, 80.) A bűnök tágas köréből elsőként azokra bűnökre érdemes gondolni, amit a Talmud is büntet. A lista elég hosszú, a szélsőséges eseteken túl olyan bűnöket tartalmaz, mint például más emberek megalázása, helytelen beszéd a halottakkal, harag, szexualitáshoz kapcsolódó bűnök (házasságtörés, szexuális kapcsolat állatokkal, maszturbáció, stb.) Ide sorolhatók azok a kisebb mindennapi helytelen magatartások is, amelyekre a „bűn” szó mai értelmezése túl erős, de a halacha mégis tiltja.

A 16. század közepétől Cfátban szokásos bűnbánati szertartások (tesuvá) – a bűnvallás, bűnbánat és vezeklés a kifejezése, könyörgő imák, böjtölés, zsákruha és hamu használata, ruhaszaggatás és leborulás – leírásai a Szentírásban²¹ megtalálhatók. A bűnök bocsánatáért és a mielőbbi megváltásért már jóval Luria megérkezése előtt is imádkoztak újhold napjának (Mismerót Erev Ros Hódes) éjszakáján. Ronit Meroz szerint a résztvevők száma alkalmanként tíz és ezer ember között mozgott, ebben benne vannak a résztvevő nők és gyermekek is. Nincs bizonyítékunk arra, hogy Luria részt vett volna ilyenfajta éjszakai virrasztáson, valószínűleg nem tette, és tanításai sem tartalmazzak ajánlást ilyen célra. (Meroz, 1988)

A bűnbánó, megtisztulási szertartások között széles körben elterjedt szokás volt az aszkéta gyakorlatok végzése, különösen a koplalás. Ezeket különös buzgalommal támogatták Cfátban és ezzel Luria is teljesen egyetértett. Számtalan böjtöt tartottak, alkalmanként zsákvászon ruhát öltöttek és hamut szórtak a fejükre. Martin Buber az ilyen szertartásokról így ír: „A jámbor zsidók hozzászoktak ahhoz, hogy éjfélkor felkelnek, nem vesznek fel cipőt, leülnek a földre, hamut szórnak a homlokukra, és sirató imákat olvasnak Sion bukásáról és a megváltásról” (Buber, M., 1974, 332.).

A Tikkunei ávonót nélkülözhetetlenségét Vitál „Életfa könyve” (Széfer Ec Háim) című, Luria tanításait bemutató művének hetedik kötetében (az eredeti szöveg szerint „hetedik kapujában”) a következőképpen indokolja:

„Az embert anyagból és formából teremtették, [ez utóbbi] lélekből, szellemből és a lélekfeletti lélekből, a fentről jövő isteni részből áll, ahogyan Biblia mondja: «és [Isten] lehelte az ő orrába az élet leheletét» [1Móz 2:7]. A teste pedig sötét anyagból való héj (kelipa), ami megtéveszti és megakadályozza az embert abban, hogy elérje a lelke tökéletességét és elvágja az Élet Fájától... és így »nincs igaz ember a földön, aki jót cselekedne, és nem vétkezne« [Prédikátor 7:20].” (Vital, H. é.n./b.)

Fine a „lélek gyógyítójának”²² nevezi Luriát, mégpedig azért a támogatásért, amit a Tikkuné ávonót eszközeivel nyújt a rászorulóknak. Akinek a lelke nem éri el a tökéletesség

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 77 -

egy bizonyos szintjét, az nem vehet részt az általa kidolgozott bonyolult kontemplatív rituálékban, így a jichudimon sem. Át kell tehát esniük egy olyan időszakon, amely alatt vezekelnek bűneikért és közben szellemi és erkölcsi szempontból magasabb szintre lépnek. Ebben a felkészülésben segít, ezzel gyógyítja tanítványait.

A lélek gyógyításához Luria új tartalmakat (bűnbánati formákat) is kialakított. Az általa ajánlott vezeklések bűnfajtánként eltérnek, és több részből állnak. Csak néhány példa: aki megszegett egy előírt parancsot, különösen az imádkozás kötelezettségét, annak 61 napig böjtölnie kell. (Ehhez persze enyhítések tartoznak, például, hogy csak a nappali órákra vonatkozik.) Aki csak gondolt egy parancs megszegésére, annak 87 napon keresztül a Tetragrammatonra (YHVH) kell koncentrálnia. A más személyt nyilvánosan megalázó személy számára a szükséges jóvátétel egyedi: töviseken kell hemperegnie, amelyeket *artigasnak* neveznek, ami spanyolul szúrós csalánt jelent. Luria állítólag a Példabeszédek 24:31-ből származtatta ezt a gyakorlatot, amelyikben az: "arcát csalánnal borították be" szövegrészben az „arc” szó alatt annak a vörös arcát értik, akit nyilvánosan megszegyenítették. Ahogy a megalázott személyt "csalánokkal" borítják be, úgy a bűnösnek is tényleges tövisekkel kell elszenvednie a megpróbáltatásokat.

Luria tanácsai a meg nem engedett szexualitás bűnei körében is változatosak. Például a férfinak, aki menstruáló feleségével hált, 59 napig böjtölni kell, meg kell őt korbácsolni és minden nap rituálisan meg kell fürödni. Ezen felül, ez alatt az idő alatt tartózkodnia kell a nemi élettől (kivéve a Szombatot, az ünnepnapokat és az Újhold idejét). Továbbá a vezeklőnek ez alatt az idő alatt a földön kell aludnia. Ez utóbbinak az a misztikus magyarázata, hogy bűne nehezíti a *Sechiná* megszabadulását száműzetéséből – ahol neki is a földön kell aludnia. (Fine, L., 2003, 150, 170-171, 175.)

Zarándoklatok: elszigeteltség a város körül és spirituális találkozások szentek sírjainál

A cfáti kabbalisták – spirituális magány céljából – rendszeresen elhagyták lakhelyeiket és városon kívüli „száműzetésbe” (gerusin) vonultak. A gerusin elválást, elszigeteltséget is jelent. A kifejezés egy – misztikus felismerések elérése érdekében folytatott – meditációs technikára is utal, melynek lényege a hosszabb-rövidebb ideig tartó elszigeteltség, ami vagy elhagyott tájakon való vándorlás közben vagy egy igaz ember sírjánál való elmélyedéssel valósul meg. Ezeknek a sétáknak a célja kettős volt: egyrészt, hogy eltávolodva a lakóhelyüktől együtt legyenek a Sechinával az imitált száműzetésben, másrészt, hogy a résztvevők új gondolatokra, inspirációkra tegyenek szert. Ezzel kapcsolatban Moses Cordovero az 1602-ben megjelent „Száműzetés könyve” (Széfer Gerusin) című művében a saját élményeiről a következőképpen ír:

„A »száműzöttekkel« kapcsolatban magam is tapasztaltam, amikor a lévita Salamon Alkabeccel²³ – Isten óvja őt – »száműztük« magunkat a mezőre, hogy elmélyedés nélkül, rögtönzésszerűen foglalkozzunk a Tóra verseivel. Ilyenkor gyakran olyan új

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 78 -

felismeréseink voltak, amelyeket csak az érthet meg, aki maga is látta vagy tapasztalta azokat.” (Cordovero, M., ca.1602)

Ahogy ez a szövegrész is jelzi, az „elszigeteltség” meglehetősen relatív fogalom, mivel – egy részüket legalábbis – párban vagy csoportosan végezték.

A szent emberek sírjaihoz történő zárandoklatoknak hosszú hagyománya van Cfátban. A város (és környéke) alapításától fogva szent emberek temetkezési helye volt, ahova a száműzetés országaiból is temettek. A Cfát közelében fekvő Meronba tartó alkalmi zárandoklatok a Keresztes háborúk idején kezdődtek két korai rabbinikus bölcs, Hillél és Sámáj²⁴ sírjának látogatásával. Sok korabeli zsidó – különösen azok, akiknek a felmenői az arab világból származnak – úgy tartotta, hogy ha a szentek sírjainál imádkoznak, akkor majd az ő kéréseik szerint járnak el az égienél. Imádkoztak mindenért: a gyermekeikért, az egészségükért, a megélhetésükért, stb.

A Zohár egyik története (Zohar Hadash, Ki tavo, 59c-60a) szerint Simon bár Joháj a rómaiak üldözése elől egy Meron²⁵ közelében lévő barlangba menekült a fiával, Eleazarral együtt. Itt 13 évig rejtőzködött, nem találkozott senkivel kivéve Illés prófétát, aki naponta kétszer meglátogatta és utasításokkal látta el őket. Ez alatt az idő alatt Simon rabbi egészen különleges spirituális magasságokba jutott. Később tanítványainak itt adta át bölcsességét, körben ültek, tanítónak és tanítványoknak megvolt a szokásos ülőhelye. Idővel a szertartások középpontjába került a sírja, ahol – halálának évfordulóján – a zárandokok a jichudim segítségével a legmélyebb titkokban merülhettek el. (Tishby, I., 1989, 151.)

Luria, Vitállal együtt, gyakran látogatja a bölcsék sírjait. Az ő nevükhöz fűződik Simon Bár Joháj sírjához való alkalmi látogatások rendszeres zárandoklatokká alakítása. (Benayahu, M., 1962, 6.) Viszont kerülték ezt a helyszínt akkor, amikor ott nagy tömeg ünnepelt, mivel – mind a magányos, befelé forduló meditációikhoz, mind a csoportos összejöveteleikhez – csend és nyugalom kell. Zárandoklataikat a sír közelében lévő barlanghoz Luria tanítással is összeköti, nem is akárhogyan. Pontosan ugyanarra a helyre ül le, ahova több mint ezer évvel korábban Simon rabbi, Hájim Vitál pedig Eleazar rabbi helyét foglalja el. A többi Luria-tanítvány is olyan helyet kap, ami megfelel Simon rabbi neves tanítványaiénak. Különleges személyes tapasztalat ez a régi időkben megszerzett tudásról. Ilyenkor a Tórát és a Kabbalát tanulmányozzák elsősorban, és a száműzött Sechiná visszatéréseért imádkoznak. Talán nem téved az utókor, ha úgy látja, hogy ezek voltak a résztvevők legelmélyültebb misztikus cselekedetei, amikor az elhunytak lelkein keresztül a lehető legközelebb kerültek az ősidők történéseihez – melyeket sajátélményként éltek át.

Záró gondolatok

Jicchák Luria élete utolsó szakaszát – a korábbiakhoz hasonlóan – alapvetően meghatározta a liturgiákhoz, a vallási szokásokhoz és spirituális gyakorlatokhoz való

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 79 -

nagyon szoros kötődése. A tanulmány első része ezek közül azokat tárgyalta, amelyek hagyományos menetét kisebb-nagyobb mértékben átalakította, vagy amiket ő maga kreált. Jó oka volt arra, hogy továbbfejlessze a rituális technikákat, hiszen a szertartások és különféle meditációk új összetevői a luriánus teremtés-teológia innovatív szimbólumait használják, ezekre hivatkoznak, ezeket kívánják spirituális módon befolyásolni. Mindehhez a korábbinál sokkal mélyebb érzelmi ráhangolódás volt szükséges. Ilyen helyzet a például a bölcs rabbik lelkével való egyesülés, aminek során a lelkek kiemelkednek elszigetelt, magányos celláikból, melyekbe a Messiás eljöveteleig be voltak zárva. Egy ilyen meditáció jó esetben akár egy kisebbfajta megváltást is jelenthet. Összes, a tanulmányban bemutatott újításával és személyes részvételével is a messiás eljövetele, a valódi megváltást segítette, mégpedig úgy, – ami nem lehetett könnyű számára – hogy kabbalistaként mindvégig a Tóra tanításainak keretein belül maradt.

A tanulmány – megjelenés előtt álló – második része azzal folytatja a fenti gondolatmenetet, hogy bemutatja, miként azonosul saját kabbalájának tartalmával. Kifejtésre kerül továbbá különleges „vallási gényusa”, ezen belül a messiás témakör (saját messiási szerepei és hogy mennyire tartják őt messiásnak), tevékenységei a baráti és vallási körökben és segítsége mások spirituális megtisztulásában és a megszállott emberek gyógyításában. A második rész összefoglalja, hogy Luria elméletében és ebből fakadóan gyakorlati tanácsaiban milyen szerepe van a spirituális szerethezésnek a világ gyógyításában és ezzel a mielőbbi messiási megváltásban is. Végül a legendák szerepét tárgyalja a luriánus kabbala elterjedésében.

Köszönetnyilvánítás. Köszönöm Balogh Katalinnak és Vári Györgynek a tanulmányomhoz fűzött hasznos tanácsait.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] Abrahams, I. (1919): Jewish Life in the Middle Ages. – The Jewish Publication Society of America, Philadelphia.
- [2.] Benayahu, M. (1962): Devotion practices of the Kabbalists in Meron. - Studies and Sources on the History of the Jewish Communities in the East 1962(1): 5–29. <http://www.jstor.org/stable/23415184>
- [3.] Borsányi Schmidt, F. (2005): A kábbáláról mai szemmel. – Magyar Zsidó Szemle ú.f.(2) : 31-56.
- [4.] Buber, M. (1974): Tales of the Hasidim - The Later Masters. – Schocken Books, New York.
- [5.] Cohen, A. Lewis, B. (1978): Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century. – Princeton University Press, Princeton.

Opuscula Theologica et Scientifica 2023 1(1): 63-84.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 80 -

- [6.] Cordovero, M. (ca.1602): Sefer Gerushin, Part V 2, Or Neerav, Venice https://www.sefaria.org/Or_Neerav%2C_PART_V.2.19?ven=Moses_Cordovero%27s_Introduction_to_Kabbalah,_Annotated_trans._of_Or_ne%27erav,_Ira_Robinson,_1994.&lang=bi&with=all&lang2=en (letöltés: 2022.12.10.)
- [7.] David, A. (1999): To Come to the Land: Immigration and Settlement in 16th-Century Eretz-Israel. – The University of Alabama Press, Tuscaloosa and London.
- [8.] Dennis, G. W. (2007): The Encyclopedia of Jewish Myth, Magic and Mysticism. – Llewellyn Publications, Woodbury.
- [9.] Faierstein, M. M. (2013): Jewish Customs of Kabbalistic Origin: Their Origin and Practice. – Academic Studies Press, Boston.
- [10.] Fine, L. (1986): The Art of Metoposcopy: A Study in Isaac Luria's Charismatic Knowledge. – AJS Review, 11(1): 79-101.
<https://doi.org/10.1017/S0364009400001525>
- [11.] Fine, L. (2003): Physician of the Soul, Healer of the Cosmos: Isaac Luria and his Kabbalistic Fellowship. – Stanford Studies in Jewish History and Culture, Stanford University Press, Stanford.
- [12.] Garb, J. (2008): The Cult of the Saints in Lurianic Kabbalah. – The Jewish Quarterly Review, 98(2): 203-229.
<http://www.jstor.org/stable/25470255>
- [13.] Gold, D. (2011): The Myth of Israel as a Colonialist Entity: An Instrument of Political Warfare to Delegitimize the Jewish State. – Jewish Political Studies Review 23.(3/4): 84-90.
<https://www.jstor.org/stable/41575861>
- [14.] Idel, M. (2005): Ascensions on High in Jewish Mysticism: Pillars, Lines, Ladders (NED-New edition, 1). – Central European University Press, Budapest, New York.
<http://www.jstor.org/stable/10.7829/j.ctt2jbnd4>
- [15.] Idel, M. (2010): Revelation and the 'crisis of tradition' in kabbalah: 1475–1575. – In: Constructing Tradition, Brill, Leiden.
<https://doi.org/10.1163/ej.9789004191143.i-474.82>
- [16.] Ish-Shalom, Z. (2021): Sleep, death, and rebirth: mystical practices of Lurianic Kabbalah. – Academic Studies Press, Boston.
- [17.] Kaplan, A. (1982): Meditation and Kabbalah. – Weiser Books, Boston, York Beach.
- [18.] Kaplan, A. (2004): Zsidó meditáció. – Vince Kiadó, Budapest.
- [19.] Karr, D. (2006): Which lurianic kabbalah? Notes on the Study of Later Kabbalah in English: The Safed Period & Lurianic Kabbalah
https://www.academia.edu/38974270/Notes_on_the_Study_of_Later_Kabbalah_in_English_The_Safed_Period_and_Lurianic_Kabbalah

Opuscula Theologica et Scientifica 2023 1(1): 63-84.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 81 -

- [20.] Klein, E. (2005): Kabbalah of Creation – The Mysticism of Isaac Luria, Founder of Modern Kabbalah. Incl. a translation and commentary of Vital Hayyim: "The Gate of Principles" section of The Tree of Life (Shaar Ha-Klalim shel Sefer Etz Haim). – North Atlantic Books, Berkeley, California.
- [21.] Lewis, B. (1954): Studies in the Ottoman Archives, I. – Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London. 16 (3).
<https://doi.org/10.1017/S0041977X00086808>
- [22.] Magid, S. (1995): Conjugal union, morning and "Talmud Torah" in Isaac Luria's "tikkun hazot". – Daat: A Journal of Jewish Philosophy & Kabbalah, No. 36.
- [23.] Meroz, R. (1988): Redemption in the Lurianic Teaching – Thesis Submitted for the Degree "Doctor of Philosophy". – Submitted to the Senate of the Hebrew University, Jerusalem.
- [24.] Oláh J. (2016): Zsidó esküvői rítusok változásai a 19–21. században. – In: Barna G. (szerk.). A házasság és a család. [A család egykor és ma 2.]. MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged.
- [25.] Palvanov, E. (2016): Tikkun Leil Shavuot: The Arizal's Torah study guide. – Lulu Press, Inc., Toronto, Canada.
- [26.] Raj T. (2016): A Kabbala tankönyve – Életmód és tudomány. – Makkabi Kiadó Kft., Budapest.
- [27.] Schechter, S. (1908): Safed in the Sixteenth Century – A City of Legists and Mystics. – In: Schechter, S.. Studies in Judaism. The Jewish Publication Society of America, Philadelphia.
- [28.] Schein, A. (2012): Institutional reversals and economic growth: Palestine 1516–1948. – Journal of Institutional Economics 8(1): 119-141.
<https://doi.org/10.1017/S1744137411000385>
- [29.] Scholem, G. (1961): Major trends in jewish mysticism. – Schocken Books, Jerusalem, New York.
- [30.] Scholem, G. (1969): On the Kabbalah and its symbolism. – Schocken Books, New York.
- [31.] Scholem, G. (1971): The Messianic Idea of Judaism and Other Essays on Jewish Spirituality. – Schocken Books, New York.
- [32.] Scholem, G. (1974): Kabbalah. – Keter Publishing House, Jerusalem.
- [33.] Sík S. (1950): A misztika útjai Istenhez. – Vigilia 15 (2): 73-86.
- [34.] Tishby, I. (1989): The Wisdom of the Zohar: An Anthology of Texts, vol. 3. – Littman Library of Jewish Civilization, Portland, Oregon.
- [35.] Vital, H. (é.n./a): Sha'ar ha-Kavvanot.
- [36.] Vital, H. (é.n./b): Sefer Etz Chaim Sha'ar Ruah ha-Kodesh
https://www.sefaria.org/Sefer_Etz_Chaim?tab=versions (letöltés: 2022.11.30.)

Opuscula Theologica et Scientifica 2023 1(1): 63-84.

A Wesley János Lelkészképző Főiskola Tudományos Közleményei

[Scientific Journal of John Wesley Theological College]

<https://opuscula.wjlf.hu> • ISSN 2939-8398 (Online)

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 82 -

[37.] Yassif, E. (2019): The Legend of Safed: Life and Fantasy in the City of Kabbalah. – Raphael Patai Series in Jewish Folklore and Anthropology, Wayne State University Press, Detroit.

Absztrakt. Ez az írás az első része annak a kétrészes tanulmánynak, amely a zsidó misztika legismertebb alakjának, Jicchák Luriának Cfátban folytatott tevékenységeit foglalja össze. Ebben a részben a szerző betekintést nyújt Luria – vallási vezetőként, a kabbala innovatív formálójaként és tanítójaként, valamint a helyi zsidó közösség tagjaként betöltött – különféle szerepeibe. Ennek során bemutat néhány részletet abból, hogy mit csinált, hogyan töltötte idejét cfáti éve alatt. A tanulmány nyomon követi az – általa megújított, majd a cfáti kabbalistákkal megismertetett – legfontosabb rituálék és vallási szokások céljait és üzeneteit is, melyeket nem csak elterjesztett, hanem vezette és gyakorolta is azokat.

APPENDIX

- ¹ Zohár (Sefer ha-Zohár - A ragyogás könyve) tartalmát tekintve középkori zsidó Biblia-kommentár. A 13. században jutott el dél-franciaországi és spanyolországi zsidó körökhöz, de a műben rejlő hatalmas tudást csak 300 évvel később kezdték el tovább gazdagítani, elsősorban a Cfátban összegyűlt, innovatív gondolkodású rabbik.
- ² A „luriánus kabbalának” különféle értelmezései találhatóak a szakirodalomban, melyek rövid leírása Don Karr (2006) összefoglalójában olvasható.
- ³ Gershom Scholem (1897–1982) filozófus, vallástörténész, a kabbala tudományos kutatásának megalapítója.
- ⁴ A tanulmányban használt „vallási szokások és spirituális gyakorlatok” kifejezés a gyakorlati kabbalára utal, amit a szöveg nem használ annak többértelműsége miatt. A sokféle definíció közül a következő két felfogás áll közel ennek az írásnak a tartalmához. Gershom Scholem számára a gyakorlati kabbala "egyszerűen csak azt jelenti, hogy mágia, de csak olyan eszközökkel gyakorolva, amelyek nem esnek vallási tilalom alá." (Scholem, G. 1961, 144.) és Raj Tamás rabbi rövid és bölcs megfogalmazása, miszerint a gyakorlati vagy „praktikus kabbala... konkrét módszerek alkalmazásával szeretne segíteni embertársainkon az élhetőbb élet és az önmegvalósítás érdekében” (Raj T., 2016, 9.)
- ⁵ Az elméleti kabbala több jelző (pl. teozófiai-teurgikus hagyomány, teoretikus kabbala, spekulatív kabbala stb.) társaságában vagy szinonimájaként olvasható a szakirodalomban. A luriánus kabbala elméleti része – gnosztikus gondolatokat is felhasználva – a világ teremtésének folyamatát magyarázza. (Ezt kozmológiaként, isteni kabbalista entitásokat körülvevő ontológiai mítoszokként, teremtés-teológiaként is említik.) A Luriánus kabbalát a 20. század közepétől elsősorban – Gershom Scholem és Isaiah Tishby nagy ívű publikációinak köszönhető – mítikus szimbólumokat használó teremtés-elméletként értelmezik. A kabbalisták új generációja az ő könyveikből tanulta az isteni emanációk (szefirák), az isteni összehúzódás (cicum), az edények összetörése (sevirá), a héjak (külső burkolatok, kérgék) vagyis a gonosz, tisztátalan formák (kelipot) és az elromlott világ harmóniájának – Isten és ember általi közös – visszaállítása (tikkun) fogalmakat. Ezekből a kifejezésekből látszik, hogy Luriánál a teremtéssel kapcsolatban valami egészen másról van szó, mint ami Mózes első könyvének elején olvasható. A teremtés misztikus dinamikája nála egy nagyon összetett, színes, kozmikus folyamat, és van benne valami, ami a modern gondolkodáshoz is hasonlóvá teszi. Modern, mert eredeti kérdéseket tesz fel – implicit módon ugyan, mert csak a

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 83 -

válaszokat ismerjük – és mert beemel olyan szimbólumokat a magyarázataiba, amelyek még a 21. századi olvasó számára is innovatívak lehetnek. Mai fogalmakkal kifejezve: Luria képes volt az „out of the box” szemléletre.

- 6 Moses ben Jacob Cordovero (1522–1570) A cfáti misztika egyik vezető alakja. Általában Luria tanítójaként említik, holott maximum pár hónapig volt alkalmuk találkozni személyesen, mivel nemsokkal Cfátba érkezése után Cordovero meghalt.
- 7 The coming of the Messiah - <https://www.zohar.com/zohar/Shemot/chapters/15> (letöltve: 2022.11.30.)
- 8 Háláchá: zsidó vallásjog.
- 9 Legfontosabb műve eredetileg csak kéziratos példányokban terjedt, ugyanis Luria minden tanítványának - kiátkozás terhe mellett - meg kellett fogadnia, hogy nem engedi, hogy másolat készüljön külföldre, így egy ideig az összes kézirat az országon belül maradt. Végül egy példányt mégis Európába vittek és 1772-ben Jicchák Satanov Zolkievben (mai nevén Zovka, Ukrajnában, Lvivtől 25 km-re, északra található) kiadta.
- 10 Becsült adat Lewis (1954) 476. és Rhode (1979) 171. (idézi: Gold 2011, 90.) alapján.
- 11 Cordovero nem sokkal Luria Cfátba érkezése után meghalt. Ezt követően lett Luria a cfáti kabbalista közösség legfőbb spirituális vezetője.
- 12 Például a kozmikus ciklusokról szóló tanítást. (Scholem, G., 1974, 122.)
- 13 Erről részletesebben Ish-Shalom ír (2021, 3.).
- 14 Scholem itt a Szeфирák Luria teremtés-elmélete szerinti értelmezésére utal. A Szeфирák a héber többes számú *szefirot* kifejezés egyes számú alakjának *szefira* magyar többes szám raggal ellátott formája. A Szeфирák Luria teremtéselméletének kulcsfogalmai, jelentésük „az Istenség archetipikus tulajdonságai”, „az Univerzum megjelenésének struktúrái”, „isteni emanációk” kifejezésekkel írható körül.
- 15 Az ima első sorának utolsó két szava „Ádonáj echád” vagyis „Isten egy”.
- 16 Midrás: szentírás-magyarázat
- 17 A VÁV és a HÉ a négybetűs istennévben szereplő betűk.
- 18 Ezek: nefes (fizikai lélek), rúáh (középső lélek) és nesámá (isteni lélek)
- 19 Ha valami sokoldalú és színes a zsidó vallásban, akkor az a Sechiná. Számos szimbólum, szerep, érték és érzelem kötődik hozzá. Hatások és dinamikák forrása és elhárítója, társ, szerető, szenvedő és néha gonosz. A Sechiná egy talmudi fogalom, ami röviden és összefoglalóan Isten lakóhelyét és immanenciáját képviseli a teremtett világban. Egy másik értelmezésben Isten jelenlétét és dicsőségét jelenti. A Biblia több helyen Isten jegyesének nevezi Izrael népét – anélkül, hogy a Sechiná név a Tórában egyszer is előfordulna. A legelterjedtebb felfogás szerint Sechiná elkíséri a szétszórt zsidóságot, együtt vannak, együtt „laknak”, ahova ő az Úr parancsára megy.
- 20 A zsidó hagyomány szerint Simon bár Joháj a Zohár szerzője. Időszámítás szerint a 2. században élt. A tudományos álláspont szerint a Zohár írója Moshe de Leon (c. 1240 – 1305) és az ő munkájához kapcsolódóan további szerzők.
- 21 Így például a következő helyeken: Dániel 9:3, Ezsdrás 9:3, Neh 9:1, 3.
- 22 Utalás Fine, L. (2003) könyv címére.
- 23 Solomon ha-Levi Alkabec (ca. 1505-1584), a „Jöjj, barátom ...” (Lechá Dodi...) kezdetű szombatfogadó dal szerzője, Cordovero sógora és kabbala-tanítója.

Vág: Jicchák Luria 1.

<https://doi.org//10.59531/ots.2023.1.1.63-84>

- 84 -

²⁴ Hillél és Sámáj zsidó jogról folytatott vitái segítettek megalapozni a rabbinikus judaizmust.

²⁵ Kis település Cfát közelében

